

Издање теренске грађе

821.163.41-1:398:[303.442.23-028.16(497.11-11 Knjaževački Budžak)

398.8:[303.442.23-028.16(497.11-11 Knjaževački Budžak)

Народне песме из области Књажевачки Буџак

Дејан Крстић

У прилогу се износе теренски записи текстова народних песама из области Књажевачки Буџак у источној Србији. Песме су казивале две саговорнице – једна родом из села Алдина Река, а друга из села Вртовци. Међу шест песама записаних од прве казивачице (од којих једна у фрагментима), по једна је посленичка жетварска и обредна ђурђевданска, а остале су се певале на седељкама, приликом чувања оваца или у другим приликама. Обе песме друге казивачице су баладе, обично певане на седељкама.

Кључне речи: Књажевачки Буџак, народне песме, посленичке песме, обредне песме, баладе.

Међу теренским записима које сам сачинио налази се доста народних песама из источне Србије, тачније из области Тимок, Заглавак, Књажевачки Буџак, Црна Река и Крајина. Од тога је, међутим, само мали број публикован, јер чека своју ноталну обраду и нотално или звучно објављивање. За ову прилику издвајам неколико записа песама из области Књажевачки Буџак које нису певане већ казиване.

Раније вероватно јединствена област Буџак у источној Србији (која је гравитирала Пироту), административним прикључивањем једног њеног дела Тимочкој Крајини и Књажевцу после Другог светског рата и оснивањем општина које обухватају већи број насеља (не само појединачна села), подељена је у три дела. Тако данас имамо Књажевачки Буџак, који је део општине Књажевац и припада Тимочком округу, пиротски део Буџака, који је остао у општини Пирот, и Белопаланачки Буџак, који припада општини Бела Паланка, која се такође налази у Пиротском округу.¹

¹ У етнолошкој литератури усталила се и пракса да се под називом Буџак подразумева само Књажевачки Буџак – села око горњег тока Трговишког Тимока, са варошицом Калном, некадашњим општинским, а данас само гравитационим центром.

У више наврата боравио сам на терену Књажевачког Буџака у циљу записивања етнографске, фолклористичке и антрополошке грађе, али сам доста оваквих контаката имао и са исељеницима из ове области у Зајечар и околину, који су се ту масовно населили у време социјалистичке индустријализације од 50-их до 80-их година 20. века. Овде објављујем записе песама двеју казивачица – једне из села Алдина Река, друге из села Вртовци.

Народне песме из села Алдина Река

Село Алдина Река је изразито планинско, једно од најзабаченијих села Књажевачког Буџака. Налази се на високим деловима Старе планине, уз саму српско-бугарску државну границу. Више нема становника.

Од Параскеве Тошић (1939), рођене Ристић, из Алдине Реке, удате код Зајечара (влашко село Шљивар), 14. априла 2005. године записао сам у Шљивару песме и одломке песама из њеног родног села.

Приликом жетве ноћу певане су жетелачке песме, а једна од њих је:

Изгрејала јасна месечина,
лако греје, далеко се види,
далек', далек' до белога града,
где се бију два брата роџена.
Не бију се за сребро, за злато,
веч се бију за добру девоћу.

На седељкама („седенће“) одржаваним у јесењим и зимским вечерњим часовима певано је:

Бела ми је зора зазорила,
одозгоре од Старе планине.
Какво ми се на планин' белије?
Дал' је иње јел бело ковиље,
дал' купина бел цвѣт распуштила,
дал' девоћа бел дар растурила,
јел' овца од стадо остала?
Неје иње ни бело ковиље,
ни купина бел цвѣт распуштила,
ни девоћа бел дар растурила,
веч је овца од стадо остала.

На седељкама („седенће“), као и приликом чувања оваца („с овце“), певано је и:

„Ој, овчаре, перо павуново,
јел ти пије сиво стадо воду?“
„Да је пило, те не би блејало,
триста пише, триста прескочише,
а пет стотин брегом ударише.“

У било којим приликама певала се песма:

„Ој, Милоће, најмлада девоће,
ти си млада, никој те не гледа.
Веч ти узни теј зеленé стóвне,
па отиди воду на војводу.“
Ал’ војвода воду не привану,
веч ју вану за туј десну руку,
па ју врљи коњу на терђију,
па погледа низ Периш планину,
праг [прах] се види, а коњ се не види.

Такође, у било којим приликама певала се и песма коју је казивачица испрочала само у фрагментима:

[Почетак песме: Стојан је отишао на орање, а његова супруга Рада је требало да му однесе ручак]

... Рада му је ручак забайла,
док помлзе девет краве
и омеси девет леба
и окупа тоја мушко чедо,
па однесе на Стојана ручак:
„Добро јутро ти, Стојане!“
Стојан млчи, ништа не говори,
веч испреза сивотога вола,
те упреза туја Раду белу,
сас бивола, црнога Карацу...

[Кад су дошли кући, свекрва јој је рекла:]

... „Мори, Радо, бела Радо,
ма да те је за тој ткање,
веч да те је за тој мушко дете!“
„Немој, мајко, не досађај сречће,

ваздан сам ти на жаглу тегљила,
 бело ми је грло претрљала,
 бистре ми је поше поћинула“ ...
 [Онда је мајка клела свог сина:]
 ... „Ој, синко, синко Стојане,
 куде си орал сас туј белу Раду
 да ти се не роди тај бела пченица,
 веч да ти се роди тај црна чешљика!“

На Ђурђевдан рано ујутро девојке и млађе жене брале су биље и од њега плеле венце. Том приликом певале су:

Ситан камен до камена,
 зелен здравац до колена,
 мён' пратише да га берём,
 на дан, на дан по стручак,
 за недељу целу киту.

Народне песме из села Вртовци

Село Вртовци (административно Вртовац) налази се у нешто нижој зони у односу на Алдину Реку, поред реке Трговишки Тимок, у самом врху њеног горњег тока, покрај пута који од варошице Кална води ка зимовалишту „Бабин зуб“.

Од Полексије Полке Ђорђевић, рођене 1912. године у Вртовцима, половином 90-их година 20. века записао сам неколико дужих песама. Овде издвајам две баладе. Баладе су обично певане на седељкама („на седенће“).

Прва балада једна је од варијанти песме „Мајка Јану на далеко дава“, доста распрострањене у источној Србији. У овој варијанти име главне јунакиње је другачије – није Јана, већ Дуњћа. Интересантно је и то да је у њу уместо мотива мртвог брата који одлази у походе сестри уметнут мотив из песме „Змеј девојћу преко камен мами“, такође веома присутне у источној Србији, у којој змај поставља услове својој супрузи које она мора да испуни да би се видеала са својом мајком (чега нема у другим варијантама песме „Мајка Јану на далеко дава“).

Дуњћу мајка на далёко дава,
 Дуњћа нече на далёко д' иде.
 Дуњћу су си брајћа изварали:

„Иди, иди, наша сестро Дуњће,
ми смо тебе деветина брајћа,
сви смо девет Грци и трговци,
ми че код теб често дододити,
кад по среде и белé субóте,
кад по Пётће и Свёте Недёље.“
Дуњћа си је брајћу послушала,
па óтиде куд ју мајћа дава.
Минуле су до девет године,
а при Дуњћу никој не дооди.
Ел говори таја жлтá Дуњћа:
„Змеје, војно, води ме код мајћу,
девет годин» како за теб дојдо,
а при мене никој не дооди.“
„Чујеш ли ме, моја жлтá Дуњће,
Када роди сува дунђа дунђе,
и кад роди сува врба грóзје,
тѣг чу тебе код мајћу да водим.“
Дуњћа била итра и óпака,
па наврза на сува дунђу дунђе,
па наврза на сува врбу грóзје.
„Змеје, војно, води ме код мајћу,
родила је сува дунђа дунђе,
родила је сува врба грóзје.“
„Чујеш ли ме, моја жлтá Дуњће,
де омеси пребелé погáче
и наточи ћићене здравице,
óчу ја теб код мајћу да водим.“
Дуњћа пушта итра и óпака,
па óмеси пребелé погáче
и наточи ћићене здравице,
па појдоше код мајћу да иду.
Кад је било проз поље широко,
ел говори таја жлтá Дуњћа:
„Змеје, војно, змеје, војно,
куде ми се вика причувуе?“
„Ајде, ајде, моја жлтá Дуњће,
туде има ти́чи, жално поју.“
Кад је било проз рóсне ливáде,
ел говори таја жлтá Дуњћа:
„Змеје, војно, змеје, војно,

куде тамјан замириса?“
„Ајде, ајде, моја жлта Дуњће,
туде има трава тавњаничја.“
Кад је било проз гору зелѣну,
ел говори таја жлта Дуњћа:
„Змеје, војно, змеје, војно,
А куде ми дѣсће потропују?“
„Ајде, ајде, моја жлта Дуњће,
туде има гора, сама трѡпа.“
Кад стигоше на Дуњћине порте,
порте су јо у пелин урасле,
мајћа кука како кукавица.
Ел говори таја жлта Дуњћа:
„Де отвори, моја мила мајћо!“
Одговара црна кукавица:
„Тамо, тамо, моја црна чумо,
Девет си ми сина уморила!“
Ел говори таја жлта Дуњћа:
„Отвори ми, моја мила мајћо,
Несѣм ја твоја црна чума,
ја сам твоја жлта Дуњћа!“
Живе су се устом пољубиле,
а мртве се насаду стуриле!
На обе је срце препукнуло!

Друга балада из Вртоваца је варијанта чувене песме „Омер и Мерима“, која је била певана и у источној Србији. Ова варијанта се унеколико разликује од најпознатије.

Волели се Амѣр и Маринка,
волели се три године дана,
поступила четврта година.
Ел говори Амѣрова мајћа:
„Чујеш ли ме, мој сине Амѣре,
немој д' узнеш Маринку девојћу,
Маринка је бољњава девојћа,
два дни оди, четри дана лежи,
мајћа че ти бољу испросити.
Чу отидем у равно Загорје,
чу доведѣм Загорку девојћу.“
Па отиде у равно Загорје,
па доведе Загорку девојћу.

Кад је било вѣчер на легање,
Амѣр лѣже на тврдог сандѣка,
а Загорка на мѣког душека.
Ел говори Амѣр на Загорку:
„Де се дигни, Загорѣ девојѣ,
те ми додај дивит и артију,
моја мајѣна млого подбедљива,
она оче тебе да подбѣди
да си мене младога отрула.
Немој јутре да се рано дизаш,
нек се мајѣна оро наигра,
нек се башта свирѣ насвири.“
Тој изусту и душу испушти.
Кад је јутре јутро осавнуло,
осавнуло, слнце огрејало,
говорила Амѣрова мајѣна:
„Ајд’ се дизај мој сине Амѣре!
Довѣдо ти Загорку девојѣ,
па се, сине, санак не мож’ напиш!“
Ел говори Загорка девојѣна:
„Свекрвице, Амѣрова мајѣно,
Амѣр ти је још синоч умрѣо!“
Ел говори Амѣрова мајѣна:
„Ћути, кучко, немој да говориш,
ти си њѣга младога отрула!“
Она даде Амѣрово писмо,
прочита га Амѣрова мајѣна,
па извиче колко и где може:
„Снао моја, злато ненѣшено,
кој че мене стару да приване?
Када минеш проз гору зелѣну,
врљи вѣнац у јѣлу зелѣну!
Када минеш проз росне ливаде,
врљи прѣвез у росне ливаде!
Када минеш проз поље ширѣко,
ти извикни колко и где можеш:
'Вала Богу, вала јѣдиному,
кад девојѣна, када ли невѣста,
кад оста млада удавица?!“
Тој изусту Амѣрова мајѣна,
тој изусту и душу испушти.
Туј је на њу срце препукнуло.

Folk Songs from the Region of Knjaževački Budžak

Dejan Krstić

Summary

The contribution features fieldwork recordings of folk songs from the region of Knjaževački Budžak in eastern Serbia. The songs were told by two tellers—one of them is originally from the village of Aldina Reka, and the other from the village of Vrtovci. Among the six poems noted down from the first teller, one is a work harvesting song and one is a ritual song related to the holiday of Djurdjevdan, whereas the others (one of them is fragmentary) were sung at gatherings, while tending sheep, or on some other occasions. Both songs written down from the other teller are ballads, usually sung at gatherings.

Keywords: Knjaževački Budžak, folk songs, work songs, ritual songs, ballads.

Дејан Крстић / Dejan Krstić
Народни музеј Зајечар / National Museum of Zaječar
E-mail: dejkrst2@gmail.com

Примљено/Received: 27. 11. 2024.
Прихваћено/Accepted: 29. 11. 2024.